

СТАНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається проблема формування професійної корпорації в Україні у першій половині ХІХ століття на прикладі становлення наукових шкіл у Харківському і Київському університетах, розвиток напрямів; наукових досліджень і теоретичного осмислення історії.

Дослідникам історії історичної науки і фахівцям у галузі історіографії напевно ж знайома концепція створення «Структурної історії історичної думки», з якою у 1993 р. виступив відомий німецький історик Хорст Вальтер Бланке (Horst Walter Blanke), що загалом була підтримана фаховою корпорацією [1]. Виходячи з «інституційної» концепції Т. Куна, викладеної в його знаменитій праці «Структура наукових революцій», німецький учений запропонував пристосувати її до історичної науки, доповнивши моделлю «дисциплінарної матриці» (*disziplinare Matrix*) свого співвітчизника Йорна Рюзена (Jörn Rüsen). Остання передбачає комплексний взаємозв'язок між життєвим світом (*Lebenswelt*) вченого і фаховими нормами, які перетворюють історію в наукову і фахову дисципліну. П'ять факторів — *інтереси* (орієнтаційні потреби сучасності); *ідеї* (керівні погляди на людське минуле, що виступають у ролі певної парадигми); *методи* (правила емпіричного дослідження); *форми* історіографічного викладу; *функції* історичного знання — численними способами пов'язані між собою і створюють динамічну систему, де зміна у кожному факторі неминуче призводить до змін у всій системі й структурі [2]. Очевидно, що перед нами ідеально-типова конструкція, яка є засобом для пізнання особливостей розвитку наукової історіографії, оскільки намагається встановити взаємозв'язок між «позанауковими» та «внутрішньодисциплінарними» факторами розвитку історичної науки і є складовим елементом пізнавального комплексу «наукова культура» [3]. Це поняття, на мою думку, поряд з такими елементами, як інституціоналізація дисципліни; формування наукових товариств; розвиток нових напрямів і полів досліджень, методологічних новацій; становлення системи наукової атестації; підготовка наукових кадрів тощо, охоплює також наступні важливі комплекси: ставлення до науки й академічної спільноти державних органів і освіченого суспільства загалом, формування професійних норм і цінностей, культури

наукової дискусії, стосунки всередині академічної корпорації тощо.

Вочевидь, що мета, яку переслідує модель Рюзена, — інтерпретувати історіографічну дослідницьку практику як динамічний пізнавальний процес — може бути застосована лише на етапі «наукового» розвитку історичної науки. Як відомо, лише на початку ХІХ століття в умовах радикальних суспільних змін і ставлення до минулого відбувається становлення історії як фахової і наукової дисципліни [4]. В Україні, як і загалом у Європі [5], цей процес відбувався паралельно із виникненням університетів, у стінах яких органічно поєднувалося навчання і дослідження історії, як необхідний елемент створення фахової корпорації істориків. Безумовно, історичні дослідження проводилися і до початку ХІХ ст., зосереджуючись переважно в академіях, нечисленних наукових товариствах, на рівні окремих професійних істориків та аматорів. Проте лише з початку ХІХ ст. відбувається інституціоналізація історії як фахової дисципліни з відповідною інфраструктурою (кафедри історії в університетах, наукові товариства, професійні періодичні органи тощо) і виробленням власної «наукової культури». У даній статті розглянуто проблеми формування професорської корпорації в Харківському і Київському університетах, розвитку напрямів наукових досліджень і теоретичних рефлексій у дисципліні.

Становлення наукових шкіл у Харківському університеті відбувалося завдяки особливим умовам формування його професорської корпорації. Видатний український історик, дослідник історії Харківського університету Д. Багалій писав, що у перші десятиліття існування університету його професорсько-викладацький склад формувалася двома шляхами: а) запрошенням іноземних учених і б) вітчизняними науковцями, випускниками переважно Московського університету [6]. Іноземні професори чисельно переважали вітчизняних. У 1804—1814 рр. в університеті працювало 47 професорів та ад'юнктів, з них 29 іноземців.

За авторитетним твердженням Д. Багалія, «освітній і науковий ценз іноземних кандидатів на професорські кафедри в Харківському університеті був вищий, ніж їхніх російських колеґ, оскільки Західна Європа мала безперечно більше освітніх закладів, ніж Росія кінця XVIII і початку XIX ст.». Серед іноземних учених, які мали великий вплив на формування історичної школи Харківського університету, особливо виділялися постаті німецьких учених Х. Роммеля, І. Шада, І. Кронеберґа. За свідченням Д. Багалія, «типичним прикладом ученого, освіченого, талановитого, розумного і чесного професора-іноземця» був Х. Роммель [7], який з 1811 р. очолював кафедру класичної філології. У 1815 р. він повернувся до Марбурзького університету, де займався переважно німецькою історією, був засновником Асоціації дослідження німецької регіональної історії, директором архіву в Касселі, автором десятитомної «Історії Гессена». Після смерті Х. Роммеля в Лейпцигу вийшли його «Спогади з мого життя і мого часу» [8]. У 1869 р. був здійснений їх переклад російською мовою, виданий у Харкові під назвою «П'ять років з історії Харківського університету». Х. Роммель — автор 12 великих праць латинською мовою. Він цікавився історією й був схильний до філософського осмислення історичного і літературного процесу, був противником рутини в університетському викладанні й намагався залучити студентів до самостійної критичної роботи над першоджерелами. Брак відповідної літератури в Харкові змусив Х. Роммеля видати промови і філософські твори Цицерона, Салюстія, Корнелія Непота з власними коментарями. Пізніше він уклав «Німецьку хрестоматію».

І. Шад (1758—1834) очолював кафедру практичної й теоретичної філософії Харківського університету в 1804—1817 рр. [9]. Задовго до приїзду в Україну він став відомим ученим-філософом, учнем і послідовником І. Фіхте, який передав йому свою кафедру в Ієнському університеті. Ієнський період був надзвичайно продуктивним у творчості І. Шада. Протягом п'яти років він написав низку праць, які зробили його відомим ученим. Серед них — «Дух філософії нашого часу», «Трансцендентальна логіка», «Система природничої і трансцендентальної філософії» та ін. У Харкові І. Шад читав лекції з філософії латинською мовою. П'ять років І. Шад був деканом факультету і вісім — секретарем Ради університету. Щодо філософії І. Шада, то дослідники відзначають вплив кількох філософських систем і напрямів. Спочатку він перебував під впливом філософії І. Фіхте, сприйняв ряд положень «Критики практичного розуму» І. Канта, в Ієнському університеті ознайомився з філософською системою Ф. В. Шеллінґа, наблизився до його натурфіло-

софії і згодом став послідовником його «філософії тотожності». Як згадував Х. Роммель, саме захоплення філософією Ф. В. Шеллінґа і виклад її положень у лекціях з метафізики стали причиною звільнення І. Шада з університету.

Харківський університет на початку XIX ст. не стояв осторонь розвитку європейської філософської та історичної думки, становлення історизму як світогляду і методу наукового пізнання. Ф. Зеленогорський відзначав, що крім І. Шада, філософська система Ф. В. Шеллінґа була сприйнята й іншими професорами Харківського університету [10]. Одним із визначних представників шеллінґіанства в Україні був професор класичної філології Харківського університету І. Кронеберґ (1788—1838), який народився у Москві, але був вихованцем університетів Галле та Ієни. Харків поступово перетворився на центр поширення в Україні західноєвропейської філософії й наукової думки. В університеті було створено ґрунт для появи власної наукової школи істориків, характерною ознакою якої була розробка теоретичних проблем історії.

На відміну від Харківського університету, професорський склад новоствореного у 1834 р. Університету св. Володимира в Києві формувалася з колишніх викладачів Волинського ліцею, поляків за національністю, випускників Віденського університету (10 кафедр із 13) [11]. Винятком був юридичний факультет, укомплектований найретельніше і представлений учнями відомого російського реформатора М. Сперанського — Д. Неволін, С. Богородський, С. Орнатський. До призначення в Київський університет вони пройшли хорошу практику в Берлінському університеті у Ф. К. Савіні. Історико-філологічне відділення було представлене випускниками Московського і арківського університетів, Головного педагогічного інституту в Петербурзі — В. Цих, М. Костомаров, М. Максимович, П. Павлов та ін. З 50-х років професорсько-викладацький склад університету поповнювався переважно його випускниками. Так, з 231 професора і викладача Київського університету, внесеного до «Біографічного словника професорів і викладачів Імператорського Університету св. Володимира (1834—1884)», 71 були його вихованцями [12].

Серед істориків Харківського і Київського університетів, які розробляли теоретичні аспекти історичної науки і справили вплив на нову генерацію науковців, виділимо В. Циха, М. Луніна і О. Рославського-Петровського. Значимо, що теоретичні проблеми історії розглядалися переважно в руслі пануючих у той час ідеалістичних концепцій теорії історичного процесу.

Випускник Харківського університету В. Цих (1805—1837) у 1834 р. був запрошений до ново-

створеного Університету св. Володимира в Києві, де очолив кафедру загальної історії. У 1835 р. він отримав звання ординарного професора і був обраний деканом I відділення (історико-філологічне) філософського факультету. У 1836 р. В. Циха було обрано ректором університету. Науково-викладацька діяльність вченого була нетривалою — у квітні 1837 р. він передчасно помер [13]. У Харківському і Київському університетах він читав лекції з давньої, середньовічної і нової історії (до середини XVIII ст.). Історичний світогляд В. Циха формувався на основі релігійного виховання, впливу універсальної концепції історії І. Гердера з її космополітичним, культурноорієнтованим націоналізмом, суб'єктивно-ідеалістичної історіософії Ф. В. Шеллінга і романтичного напрямку європейської історіографії. В. Цих дотримувався морально-естетичної концепції історичного процесу, в основу якого покладено моральний розвиток «роду людського, як індивідуально, так і за народами». Історичний процес розглядався ним як органічне поєднання одиничного і загального, як «єдиний потік». Під загальним він розумів «людство в цілому», а одиничне виступало у формі дій «людини на громадянській, розумовій і моральній ниві його буття» [14]. На думку професора, історичний розвиток окремих осіб і націй, народів, держав і людства в цілому здійснюється шляхом прогресу, як морального самовдосконалення. Відповідно до сучасних йому уявлень, В. Цих розумів прогрес як неминуче просування людства вперед — тобто історичний процес детермінований у висхідному напрямку, оскільки людина може морально удосконалитись на основі загальнолюдських цінностей. Кінцевою метою прогресу, за концепцією В. Циха, є моральне удосконалення людини і людства в цілому. «Історія, — писав він, — зображує долю царств і народів, слідує за поступовим розвитком та успіхами розуму людського і вказує на ті події, в яких дії моральних сил людини відтворюються у найвищому ступені» [15]. Відзначаючи роль розуму в моральному удосконаленні людини, В. Цих раціоналізує історичний процес, який він розуміє, повторимо, як органічне поєднання індивідуальності й універсальності.

В. Цих наголошує і на дидактичній функції історії. Вона повинна звертати особливу увагу на висвітлення тих періодів, які демонструють високий моральний стан людства. Цим виховуються громадяни сучасного суспільства. На думку професора, історії належить особливе місце у вихованні державних діячів, оскільки вона дає змогу зрозуміти причини піднесення і падіння держав, проникнути у тонкощі політики, вказує на позитивний і негативний досвід різних форм правління, на наслідки тих чи інших подій.

Щодо проблеми пізнання історії, то В. Цих у душі пануючих у його час історіософських систем вважав, що дослідник має проникнутися «духом часу». Конкретно-історичне дослідження повинно ґрунтуватися на фактах, оскільки «одні лише факти, одна предметність дає життя опису». Історик має з'ясувати взаємозв'язок і причини історичних подій. Слухачі В. Циха згадували, що у своїх лекціях він не тільки викладав факти у хронологічній послідовності, а й намагався вяснити їх причини. Історичний факт лише тоді стає репрезентативним і може бути використаним істориком для відтворення картини минулого, коли він буде виділений із джерел і переданий якомога точніше. Але для цього, переконаний В. Цих, необхідно проаналізувати джерела, встановити їхню істинність і достовірність.

У Харківському університеті на кафедрі В. Циха замінив М. Лунін (1806?—1844). Як і його попередник, М. Лунін читав лекції зі стародавньої і середньовічної історії, в наукових інтересах віддавав перевагу античній історії і давній історії народів Сходу. М. Лунін був вихованцем німецьких університетів та німецької історичної школи, головним надбанням якої стала теорія історичної індивідуальності. Його теоретичні погляди ґрунтувалися на гегелівській філософії історії, органології «історичної школи права» і методиці конкретно-історичних досліджень Л. фон Ранке. Характерною особливістю творчості М. Луніна була схильність до узагальнень, створення у слухачів і читачів цілісного, образного бачення історичного процесу. Він знайомив студентів з методами історичного дослідження, критикою джерел, принципами відбору і реконструкції історичного матеріалу на основі джерел, майстерності його викладу. Професор блискуче використовував теоретичні положення у власній історіографічній практиці. Вихований на ідеях європейської історичної думки, М. Лунін хотів створити універсально-історичну конструкцію, яка могла бути першою в російській історіографії. Сучасники згадували: «Луніним оволоділа думка скласти російською мовою широкий курс загальної історії, давньої, середньовічної і нової, у всякому разі, кожна з цих частин він опрацьовував у таких величезних розмірах, які зовсім виходили за межі студентського курсу... Зміст лунінських лекцій був таким повним, що історичні твори московських учених, які з'явилися пізніше, для учнів Луніна не являли нічого особливого» [16].

Завдання, яке поставив перед собою М. Лунін, впливло з його поглядів на історичну науку. «Історіографія, — писав він, — є відтворення життя людства у цілісності (загальна історія) або конкретності (спеціальна історія) у систематичному цілому, або іншими словами, картина людського

існування в релігії, Державі, в долях і традиціях, у науці і громадськості, в літературі і промисловості» [17]. Ідея єдності людської історії, універсальності історичного процесу, думка, що «історія охоплює весь всесвіт», не була новою і стала надбанням історичної думки XVIII — початку XIX ст. Для М. Луніна універсальність історії — це «синтетичне» поєднання загального та індивідуального, яке має конкретні прояви людського існування у формі релігії, державних утвореннях, науці, мистецтві, господарстві. Розчленування єдиного історичного потоку на індивідуальні історичні об'єкти є важливою передумовою пізнання історії.

М. Лунін постійно підкреслював індивідуальність історії, її унікальність і неповторність. Історія може бути пізнана, оскільки в її основі лежать реальні події, історичні факти. Процес пізнання здійснюється від одиничного до загального — від конкретного історичного факту до універсальної, всеосяжної картини людства. М. Лунін не був істориком-емпіриком. Як уже зазначалося, навіть у конкретно-історичних, спеціальних дослідженнях він намагався узагальнити емпіричний матеріал, вивести певні закономірності, визначити характерні риси історичних подій і явищ. М. Лунін поділяв ідею про органічність історії. Органічність властива не лише всесвітній історії в цілому, а й індивідуальним історичним об'єктам, окремим епохам і періодам тому, що в основі їх лежить об'єднувача ідея, яка пронизує всі історичні прояви кожного народу. Історик повинен відшукати цю ідею, проникнути в «дух часу» і тим відтворити історичну індивідуальність.

М. Лунін переконаний, що як історичний процес у цілому, так і локалізовані у просторі й часі індивідуальні історичні утворення розвиваються за «вищими законами Діалектики Історії» [18]. Боротьба протилежностей і їх синтез є головною умовою внутрішнього руху історії, досягнення народами відповідної бази для свого подальшого розвитку, якою, на його думку, є просвіта. Але для цього «завжди необхідні різномірні елементи, і боротьба цих елементів є необхідною умовою подальшого розвитку... Ця умова освіченості простежується з історії всіх освічених народів, і якщо згадані протилежні зародки й нівелюються протягом віків, поступово зливаючись і зростаючись в одне ціле, так що для історика вже важко, або навіть неможливо розрізнити початковий дуалізм, то це робиться вже тоді, коли освіченість досягла високого ступеня свого розвитку або зупинилась на тій, яка відповідає релігійним і державним закладам або навіть духові кожного народу. Але якщо звернутися до джерел походження й основ кожної нації і Держави... згаданий дуалізм з'являється перед нашими очима в ясних від-

мінних нарисах». На підтвердження цієї думки М. Лунін наводить приклади ворожості племен у Стародавній Греції, германських і гальських племен у Франції, римлян і германців у Німеччині тощо. Розглядаючи найдавнішу історію Індії, учений твердив, що боротьба між племенами, які населяли Індостанський півострів, їхні різні релігійні вірування (брамаїзм і буддизм) визначили історію Індії.

Для М. Луніна як послідовника гегелівської філософії історії історія людства (всесвітня історія) здійснюється в духовній сфері. Особливо показовою в цьому плані є його стаття «Декілька слів про Римську історію». Універсально-історична концепція, запропонована М. Луніном, ґрунтується на конструкції всесвітньої історії німецького філософа. Субстанціональним в історичному процесі виступає «дух», який відповідно до гегелівської дедукції проходить три ступені — існуючий в собі, існуючий для себе й існуючий в собі і для себе. Відтак виникає середземноморсько-антична культура, яка згодом об'єднується з північноєвропейською й утворює європейську цивілізацію. Хоча М. Лунін і приділяв велику увагу сходознавчим проблемам, присвятивши їм дві великі праці, його концепція прийнята європеїзмом. «У всіх краях всесвіту встановлюється європейська освіченість, європейські ідеї», — писав учений. Зрозуміло, що еволюція духу покладена і в основу його періодизації всесвітньої історії. Важливе місце відводиться державі, яка є синтезом суспільних відносин, розвитку народного духу, абсолютом, у якому відбувається поєднання індивідуального і загального. М. Лунін вважав, що ідея національної держави реалізується у новий час, відмінними рисами якого було послаблення влади «Римської церкви», централізація влади в державах Європи, розвиток націй і на цій основі становлення суверенних національних держав. «Кожна держава є неподільним цілим з почуттям своєї незалежності, своєї зовнішньої свободи». Національна, суверенна держава є запорукою успішного культурного, духовного і політичного розвитку народу, який можливий лише в межах власної держави. Через призму ідеї реалізації духу в державі М. Лунін розглядав і проблему ролі особи в історії. На відміну від моральноестетичної парадигми В. Циха, для М. Луніна особа лише тоді займає місце в історії, коли реалізує ідею сильної суверенної держави.

М. Лунін був талановитим послідовником і популяризатором європейської історичної думки початку XIX ст. — періоду становлення історизму. Він створив харківську школу загальної історії, яка за своїм теоретичним рівнем не поступалась школам у Москві, Петербурзі й Києві.

Учнем М. Луніна і його послідовником на кафедрі в Харківському університеті був О. Рославський-Петровський (1816—1871). Він мав самостійний погляд на окремі теоретичні проблеми історії. На відміну од свого вчителя, він значно менше уваги приділяв універсально-історичним конструкціям, небезпідставно вважаючи, що «ні-яка сила розуму не в змозі охопити цього безмежного океану подій, які з кожним днем народжуються і зникають, тоді як будь-яка подія, навіть маленька, має свій смисл, складає відповідну літеру у великій книзі всесвіту» [19]. Професор зосереджувався на розв'язанні складної історіософської категорії «прогрес», антиномії єдності історії і взаємодії її частин, проблеми ролі особи в історії, значенні економічних факторів в історичному процесі, методології історії тощо.

Теоретичним проблемам історії, крім магістерської дисертації («Про істинне значення прагматичної історії і відповідний спосіб її обробки»), О. Рославський-Петровський присвятив вступну лекцію «Про спосіб обробки історії» у популярному і схвально зустрінutomу критикою курсі лекцій «Огляд історії Стародавнього світу» (1851) і цікавій праці «Вступ до курсу головних народів Стародавнього світу та їхніх цивілізацій» (1870). Щодо першої роботи, то вона є тезисним викладом основних положень магістерської дисертації ученого, коротким оглядом розвитку історіософських систем, поглядів автора на предмет історії, розглядом її в онтологічному плані, формулюванням завдань історика й ознайомлення читачів з методами історичного дослідження, насамперед з критикою джерел та історичною реконструкцією. Логічним доповненням до вступної лекції є короткий розділ першої лекції «Поділ історії на Стародавню і Нову і підстави цього поділу». Грунтуючись на провідній гегелівській ідеї про прогрес як усвідомлення духом своєї свободи, автор вважав, що християнство «принесло у світ елемент духовності, піднесло людину над природою і підпорядкувало право вищим моральним засадам», а тому всесвітню історію необхідно ділити не на Стародавню, Середню і Нову, а на «стародавній світ, який продовжується до початку поширення християнства і нашестя варварів, і новий християнський [світ], існуючий до наших часів» [20]. О. Рославський-Петровський був переконаний, що «предмет історії — явища духовного життя роду людського». Цим вона відрізняється од природни-

чих наук, оскільки «розум і пристрасті» постійно породжують нові події, так що порівняти їх для узагальнення набагато складніше. Для характеристики історії професор вводить категорію «розвиток» у розумінні простого руху історії, кінцевою метою якого є утворення нових подій. Учений поділяє ідею про єдність історії людства, джерелом якої є єдність людського життя. Вона обумовлюється тим, що життя людини і хід людської історії визначаються Богом. Пізнавальні можливості людського розуму обмежені, оскільки як майбутнє, так і минуле визначене одними загальними законами, «з початку віків окреслених рукою Творця». Звідси й неможливість для історика зрозуміти весь хід світової історії, відмова від універсалізму.

Однак О. Рославський-Петровський вважав, що історію можна пізнати, і намагався вирішити закладену в ній антиномію єдності та взаємодії її частин. Єдиний історичний процес розпадається на локальні історичні об'єкти, які і є предметом пізнання історика. Він повинен правильно визначити «головну ідею» кожної епохи і століття. Історичні об'єкти є складною структурою, в якій «індивідуальний елемент», що складає «душу» історії, каузальними зв'язками і смислом з'єднується з іншими. Категорія «індивідуальність» означає не тільки окрему особу, а й «колективного індивіда» — державу, націю, народ тощо. Складні взаємозв'язки, які виникають всередині цієї «колективної індивідуальності» між одиничним і загальним, ученим не розглядалися. Однак О. Рославський-Петровський свідомий того, що тільки через пізнання індивідуального, одиничного можна пізнати ціле. Визначаючи індивідуальність історії, професор підкреслював, що цим вона відрізняється від інших наук, зокрема статистики.

Становлення історичної науки в Україні у першій половині XIX століття відбувалося шляхом інституціоналізації її як фахової наукової дисципліни в межах новостворених університетів у Харкові і Києві. Складовою частиною цього процесу були теоретичні рефлексії на рівні філософсько-історичного осмислення історії й створення універсально-історичних конструкцій. Вони ставили мету встановлення науковості історичної науки, визначення її особливостей серед інших наукових дисциплін. Ці процеси відбувалися в руслі традицій класичного історизму під безпосереднім впливом західноєвропейської історичної думки.

1. Blanke H. W. Typen und Funktionen der Historiographiegeschichte. Eine Bilanz und ein Forschungsprogramm // W. Küttler, J. Rüsen, E. Schulz (Hrsg.) Geschichtsdiskurs. Band 1: Grundlagen und Methoden der Historiographiegeschichte.— Frankfurt am Main, 1993.—S. 191—211; Iggers, Georg G., Das Programm einer Strukturgeschichte des historischen Denkens. Anmerkungen zu H.W. Blanke // Ibid.—S. 331—335.

2. Rüsen J. Historische Vernunft. Grundzüge einer Historik I: Die Grundlagen der Geschichtswissenschaft.— Göttingen, 1983.—S. 21 ff; Його ж: Zeit und Sinn. Strategien historischen Denkens.— Frankfurt am. Main, 1990.—S. 51 ff.

3. Зауважимо, що в сучасній українській історіографії вживається поняття «професорська культура», запозичене з російської літератури (Ульяновський В., Короткий В. Макроісторія України в мікрорамках Університету св. Володими-

ра // *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / Упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський. КН. 1: Університет св. Володимира між двома революціями.*— К., 2000.— С. 9–10). Не вдаючись у полеміку щодо правомірності застосування цього поняття, зауважу, що окремі його елементи можуть бути дискусійними. Зокрема, твердження щодо «автономності університетської корпорації в соціокультурному сенсі» може бути прийняте (за певних умов) для аналізу фахової наукової спільноти лише наприкінці XIX — на початку XX ст., коли вона набуває рис внутрішньо замкненої корпоративної академічної групи, яку американський історик Ф. Рінгер на прикладі Німеччини влучно охарактеризував терміном «мандарини» (*Ringer, Fritz K. The Decline of the German Mandarins: The Gernam Akademie Community, 1890–1933. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts, 1969*). До того ж, в українському (російському) варіанті цей «ідеальний тип» не спрацює і вимагає значної корекції. Загальновідомо, що професори університетів в Україні і Росії вважалися державними службовцями і отримували відповідний чин, що ставило їх у певну залежність від урядових органів і політичних інтенцій правлячого режиму. Цей «соціокультурний» (або краще — «позанауковий») фактор відіграв важливу роль у розвитку гуманітарних наук, безпосередньо впливаючи на тематику наукових досліджень і формування окремих дисциплін. Оскільки необхідною умовою будь-якого поняття має бути його універсальність, вважаю за краще використовувати — «наукова культура».

4. *Iggers, Georg G. Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge. Wesleyan University Press: Hanover and London, 1997.*— P. 23–24.

5. Серед численної літератури на цю тему пропонуємо звернути увагу на такі праці: *Schleier, H. Epochen der deutschen Geschichtsschreibung seit der Mitte des 18. Jahrhunderts // W. Kütler, J. Rüsen, E. Schulin (Hrg.) Geschichtsdiskurs. Band 1: Grundlagen und Methoden der Historiographischegeschichte... S. 131–156; Raphael L. Epochen der französischen Geschichtsschreibung // Ibid. S. 101–132; Osterhammel J. Epochen der britischen Geschichtsschreibung // Ibid. S. 157–188; Nörkus Z. Historismus und Historik in Russland (1865–1933) // O. Oexlc und J. Rüsen (Hg). Historismus in den Kulturwissenschaften.— Köln u. a., 1996. S. 369–386.*

6. *Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета // Записки Императорского Харьковского университета. 1896. Кн. 2.— С. 2. Див. також: Стельмах С. Історична думка в Україні XIX — початку XX століття.— К., 1997; Його ж. Становлення професорської корпорації у Харківському університеті на початку XIX ст. // Вісник Київського університету імені*

Тараса Шевченка. Історія. Вип. 47.— К., 2000.— С. 59–63 та ін.

7. *Багалей Д. И. Характеристика просветительной деятельности Харьковского университета в первые десятилетия его существования (1805–1814) // Русская школа.— 1892.— X. Октябрь.— С. 9–23; Hösch E. An Episode from German-Ukrainian Scholarly Contacts: Dietrich Christoph von Rommel // German-Ukrainian Relations in Historical Perspective, Edmonton.— Toronto, 1994.— P. 1–9.*

8. *Rommel, von C. Erinnerungen aus meinem Leben und meiner Zeit // Geschichten und rätselhafte Menschen, 2 Aufl. Bd. 5, Leipzig 1863.*

9. *Зеленогорский Ф. А. Ив. Гр. Шад // Записки Императорского Харьковского университета. 1896. Кн. 2.— С. 49–64; Багалей Д. И. Удаление профессора Шада из Харьковского университета // Там само. 1899. Кн. 2.— С. 1–135; Walther K. K. Johann Baptist Schad in Rußland // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 1992. Bd. 40.— S. 340–365.*

10. *Зеленогорский Ф. А. Материалы для истории Харьковского университета. Влияние натурфилософии Шеллинга // Записки Императорского Харьковского университета. 1893. Кн. 4.— С. 25–36.*

11. Протягом першої половини XIX ст. випускники Дерптського університету становили більшість серед професорів Київського університету. В 1853 р. з 31 професора — 9 були вихованцями Дерптського університету (*Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 99*).

12. *Иконников В. С. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира (1834–1884).*— К., 1884.— С. 121.

13. *Шульгин В. История Университета св. Владимира. СПб., 1860.— С. 70; Иконников Б. С. Биографический словарь...— К., 1884.— С. 131.*

14. *Цых В. О цели и пользе высших учебных заведений // Записки и речи, читанные при открытии Императорского Университета св. Владимира, 15 июля 1834 года.— К., 1840.— С. 94.*

15. *Там само.* — С. 94–95.

16. *Де-Пуле М. Харьковский университет и Д. И. Каченовский. Культурный очерк и воспоминания из 40-х годов // Вестник Европы.— 1874.— Январь.— С. 88–89.*

17. *Лунин М. Взгляд на историографию древнейших народов Востока // Москвитянин.— 1842.— Ч. IV. No. 8.— С. 289.*

18. *Лунин М. Переход средней истории к новой и значение сей последней // Журнал Министерства Народного Просвещения.— 1835.— Сентябрь.— С. 461.*

19. *Рославский-Петровский А. Введение в курс главных народов древнего мира и их цивилизаций.— X., 1870.— С. IV.*

20. *Рославский А. Обзор истории Древнего Мира.— X., 1851.— С. 32–33.*

Stelmakh S. P.

THE FORMATION OF THE HISTORICAL SCIENCE IN UKRAINE IN THE FIRST HALF OF XIX century

In the article the following problems are regarded: the formation of professional corporation in Ukraine in the first Half of XIX th. c (on the example of Kharkiv and Kyiv universities); the development of scientific directions and theoretical comprehension of history.